

ORFOQRAFİYA TERMINİ VƏ ORFOQRAFİK LÜĞƏT ANLAYIŞI

Orfoqrafiya lüğətlərindən bəhs etmədən öncə məhz orfoqrafiya terminin özünə diqqət etmək yerinə düşərdi. Müasir Azərbaycan ədəbi dilinin əsas şöbələrindən biri olan orfoqrafiya düzgün yazı qaydalarından bəhs edir. Yazı dil ilə ifadə olunan fikirləri, duyğuları başqalarına çatdırmaq üçün insanlar arasında vacib sosial vasitədir. Yazı bəşəriyyətin tərəqqisi üçün yeni-yeni perspektivlər açır. Mədəniyyətlərin sürətli inkişafı da məhz yazı vasitəsilə gerçəkləşir. Mədəni irsin qorunub-saxlanılmasında yazının müstəsna əhəmiyyəti vardır. Dil kimi, yazı da xətti-obrazlı tipdən hərfi-fonetik tipə doğru inkişaf etmişdir.

Orfoqrafiya sözünü mənşəyinə diqqət etsək görərik ki, *orfoqrafiya* (ὀρθογραφία) yunan mənşəli sözdür və söz iki yunan kökündən ibarətdir: *orthos*(ὀρθός) + *grafo*(γράφω) - mənaları "düzgün" və "yazıram" deməkdir.

Əslində belə qənaətə gəlmək olar ki, orfoqrafiya terminini beynəlmiləl termin hesab etmək düzgün deyil. Çünki hətta keçmiş sovetlər birliyinə daxil olan türk dilli xalqlarda bu termin müxtəlif cür işlədilmişdir. Belə ki, Azərbaycan, türkmən, qırğız, tatar dilində - *orfoqrafiya* formasında işlənsə də, özbək dilində - *imlo*, qazax dilində - *fəmlə* formasında qəbul olunub və işlədilir. Türk dilində orfoqrafiya termini – *yazım*, Alman dilində - *Schreibweise*, Fransız dilində - *orthographe*, ərəb dilində - الإملائية (al'iimlayiya) kimi işlənən termini beynəlmiləl hesab etmək düzgün olmaz.

Araşdırmalar başqa bir dil faktını da ortaya qoyur. Belə ki, orfoqrafiya özü düzgün yazı qaydalarından bəhs etsə də sözün özünün düzgün yazılışına ehtiyac var, çünki “orfoqrafiya” sözü dilimizə yanlış formada daxil olub. Bu qənaətə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun direktoru, akademik [Rasim Əliquliyev](#) gəlib və fikrini aşağıdakı kimi əsaslandırmışdır. Akademikin sözlərinə görə, “orfoqrafiya” sözünün kökü səhvdir. Bu söz “f” səsi ilə deyil “t” ilə yazılmalıdır, yəni “orfoqrafiya” deyil, “ortoqrafiya” kimi yazılmalıdır. Belə ki “orfoqrafiya” sözünün kökü “orto”dur. Qədim yunan, latın dillərində, eləcə də ingilis dilində bu sözün kökü “orto” kimi qeyd edilib. Ancaq bu termin, hansısa subyektiv səhvin hesabına rus dilinə, rus dilindən də Azərbaycan dilinə “orfoqrafiya” kimi daxil olub. Belə ki, “orto” sözü “düz”, “düzgün”, “düzbucaqlı” deməkdir. Yeri gəlmişkən, əksər ölkələrdə, o cümlədən Türkiyədə də “orto” önlüyü işlədilir. Beynəlxalq səviyyədə orfoqrafiya sözü anlaşılmır. Ona görə Azərbaycanda da bu məsələ nəzərə alınmalıdır [<https://ict.az/az/news/3125/>].

Qeyd etməliyik ki, 2004-cü ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilən “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti”ndə öz əksini tapmış *orto* önlüklü ingilis mənşəli 34 söz məhz “orto” frazası ilə (məsələn, *ortodoks*, *ortoqonal*, *ortopediya*, *ortoxəritə* və s.) başlayır.

Orfoqrafik lüğətə orfoqrafiya ilə bağlı söz və ifadələr daxildir. Bunlar müxtəlif növ orfoqrafik səhvlərə, orfoqrafiya qaydalarına və ya sözlərin yazılışına təsir edən qrammatik strukturlara aid olan terminlər ola bilər. Düzgün orfoqrafiyanı öyrətmək, mətnləri redaktə etmək və keyfiyyətini təmin etmək üçün orfoqrafiya terminlərini başa düşmək və orfoqrafiya lüğətini bilmək lazımdır. Onlar həmçinin dil savadının inkişafına və ünsiyyət bacarıqlarının inkişafına kömək edir. Ümumiyyətlə, orfoqrafiya termini və orfoqrafiya lüğəti dil sərəştəsinin mühüm elementləridir və yazılı ünsiyyətin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə kömək edir.

Orfoqrafiya termini və orfoqrafiya lüğəti dil savadının və yazılı dildən düzgün istifadənin əsas komponentləridir. Ünsiyyətin getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb etdiyi bir dünyada düzgün orfoqrafiya aydın və başa düşülən mətnlərin yaradılmasında mühüm rol oynayır. Orfoqrafiya dilçiliyin bir sahəsi kimi sözlərin yazılış qaydalarını öyrənən elm sahəsidir və bu sahədə istifadə olunan terminologiya qaydaların standartlaşdırılmasına kömək etməklə yanaşı, yazılı ünsiyyətdə aydınlığı və vahidliyi təmin edir. Əsas rol orfoqrafiya termininin mahiyyəti və sözlərin orfoqrafiya qaydalarının başa düşülməsi kontekstində mənası oynayır. Orfoqrafiya lüğətinə və onun yazıda fikirlərin ifadəsinin savadlılığının və aydınlığının formalaşmasında roluna da diqqət yetirmək lazımdır. Tədqiqat üçün, ilk növbədə, bu anlayışların başa düşülməsinin yazılı ünsiyyət bacarıqlarının təkmilləşdirilməsinə və dil sərəştəsinin formalaşmasına necə kömək etdiyini təhlil etmək lazımdır.

Orfoqrafiya dilin ən mühüm cəhətlərindən biri olub, sözlərin və mətnlərin düzgün yazılış qaydalarını müəyyən edir. Orfoqrafik dil anlayışı sözlərin dilin norma və standartlarına uyğun yazılışını tənzimləyən bu qayda və konvensiyaların məcmusunu əks etdirir.

Azərbaycan dilinin orfoqrafiyası onun düzgün işlədilməsi və başa düşülməsinin əsas cəhətidir. Həmin dildə sözlərin və mətnlərin yazılması qaydalarını müəyyən edir, yazılı ünsiyyətdə aydınlığı və vahidliyi təmin edir. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya anlayışı sözlərin yazılışını tənzimləyən, bu dilin bütövlüyünü, mədəni irsini qoruyan qayda və normalar toplusunu əks etdirir.

Orfoqrafiya lüğətinin təhlili onun strukturunu, məzmununu və dilin öyrənilməsi və istifadəsi kontekstində faydalılığını başa düşmək üçün mühüm addımdır. Belə lüğəti təhlil edərkən onun tərkibinin bir neçə əsas cəhətlərinə diqqət yetirilir.

Birincisi, orfoqrafiya lüğətinin tərkibinə sözlərin orfoqrafiya qaydalarının təsviri, terminologiya, istifadə nümunələri və bəlkə də təcrübə üçün tapşırıqlar kimi müxtəlif bölmələr daxildir. Bu bölmələr birlikdə orfoqrafiya qaydalarını və onların praktiki kontekstdə tətbiqini hərtərəfli başa düşməyi təmin edir.

⁹⁰ sabinafarzaliev90@gmail.com Bakı Slavyan Universiteti (Bakı şəhəri, S.Rüstəm küç., 33.)

İkincisi, lüğətin məzmunu, dilin mövcud norma və standartlarına uyğunluğu təhlil edilir. Yaxşı orfoqrafiya lüğəti müasir olmalı və dilin orfoqrafiya qaydalarında baş verən dəyişiklikləri nəzərə almalıdır ki, istifadəçilər təqdim olunan məlumatların düzgün və aktual olduğuna əmin ola bilsinlər.

Təhlilin üçüncü aspekti istifadəyə yararlılıqla bağlıdır. Bura sizə lazım olan məlumatı tez tapmaq üçün rahat indekslərə və ya əlifba sırasına malik olmaq, həmçinin sizə lazım olan qaydalara və terminlərə daxil olmağı asanlaşdıran aydın və asan oxunan lüğət formatı daxildir.

Bundan əlavə, lüğətin orfoqrafiyanın öyrədilməsi və öz-özünə öyrənilməsi üçün imkanları təhlil edilir. Lüğətdəki məşqlər və tapşırıqlar sözlərin düzgün yazılışını məşq etmək və əldə edilmiş bilikləri möhkəmləndirmək üçün faydalı ola bilər.

Bütövlükdə, orfoqrafiya lüğətinin təhlili onun faydalılığını, etibarlılığını və istifadəçilərin ehtiyaclarına uyğunluğunu qiymətləndirməyə imkan verir ki, bu da onu dilin öyrənilməsi və istifadəsində mühüm alətə çevirir [4, s. 33].

Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti sözlərin və terminlərin orfoqrafiya qaydaları haqqında geniş məlumatları özündə cəmləşdirən geniş mənbədir. Orfoqrafiya qaydalarının başa düşülməsinin aydınlığını və tamlığını təmin etmək üçün hazırlanmış müxtəlif bölmələrdən ibarətdir.

Orfoqrafiya lüğətinin əsas komponentləri bunlardır:

Qaydaların və qaydaların təsviri. Lüğətdə hərflərin müxtəlif istifadələri və ümumi qaydalardan istisnalar daxil olmaqla, sözlərin yazılması qaydalarının ətraflı izahatları var. Bu bölmələr istifadəçilərə Azərbaycan dilinin orfoqrafiyasının əsas prinsiplərini anlamağa kömək edir.

Terminologiya. Orfoqrafiya lüğəti orfoqrafiya hadisələrini təsvir etmək üçün istifadə olunan terminlərin geniş siyahısını ehtiva edir. Bu terminlər yazı qaydalarına dair müzakirələrə standartlaşdırmağa və dil istifadəçiləri arasında ünsiyyəti asanlaşdırmağa kömək edir.

İstifadə nümunələri. Orfoqrafiya qaydalarını daha tam başa düşmək üçün lüğətə tez-tez sözlərin kontekstdə necə istifadə edildiyinə dair nümunələr daxil edilir. Bu, istifadəçilərə qaydaların praktikada necə tətbiq edildiyini və hansı istisnaların ola biləcəyini görməyə kömək edir.

Məşqlər və tapşırıqlar. Bəzi orfoqrafiya lüğətlərində sözlərin düzgün yazılışını məşq etmək üçün tapşırıqlar və tapşırıqlar ola bilər. Bu, bilikləri möhkəmləndirməyə və orfoqrafiya qaydalarından istifadə bacarıqlarını təkmilləşdirməyə kömək edir [1, s. 16].

Ümumiyyətlə, Azərbaycan Orfoqrafiya lüğəti bu dildə sözlərin düzgün yazılışı ilə maraqlanan hər kəs üçün dəyərli mənbədir. Onun təhlili bizə bu mühüm alətin strukturunu və məzmununu anlamağa və yazılı ünsiyyətin savadlılığını və aydınlığını artırmaq üçün ondan səmərəli istifadə etməyə imkan verir.

Orfoqrafiya sözlərin yazılış qaydalarını müəyyən edən dil mədəniyyətinin ən mühüm komponentlərindən biridir. Orfoqrafik lüğətə sözlərin orfoqrafiya qaydaları ilə bağlı termin və anlayışlar daxildir və istənilən dilin öyrənilməsinin tərkib hissəsidir.

Orfoqrafik termin orfoqrafiya qaydalarını ifadə etmək və ya müəyyən orfoqrafik hadisələri təsvir etmək üçün istifadə olunan xüsusi söz və ya ifadədir. Bu terminlər orfoqrafiya qaydalarını başa düşməyi və müzakirə etməyi asanlaşdırır və orfoqrafiya qaydalarını öyrənməyə və tətbiq etməyə kömək edir.

Orfoqrafik lüğət də müxtəlif kateqoriyalara bölünür, məsələn, orfoqrafiya (sözdə səslərin göstərilmə yolları), vurğu qaydaları, durğu işarələri qaydaları və s. Bu kateqoriyaların hər biri öz xüsusiyyətlərinə malikdir və diqqətlə öyrənilməsinə tələb edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, orfoqrafik lüğət dillər arasında quruluşundan və tarixi inkişafından asılı olaraq dəyişə bilər. Bununla belə, düzgün orfoqrafiya və durğu işarələri kimi orfoqrafiyanın əsas prinsipləri universaldır və istənilən dildə fikirləri aydın və düzgün ifadə etmək üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Yekun olaraq qeyd edək ki, orfoqrafiya termini və orfoqrafik lüğət anlayışı dilin öyrənilməsi və istifadəsinin tərkib hissəsidir. Orfoqrafiya qaydalarını başa düşmək və onların necə tətbiq olunacağını bilmək dil savadını, yazı və danışmada ifadənin düzgünlüyünü qorumağa kömək edir.

Ədəbiyyat siyahısı

- 3) Abdullayev N.Ə. Orfoepiya və Orfoqrafiya təlimi məsələləri. Bakı: API, 1985, 89 s.
- 4) Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün ana dili Kurikulumu. (Layihə). "Azərbaycan müəllimi", 18 avqust, 2006-cı il.
- 5) Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulum)..Kurikulum jurnalı, 2008, №1, səh.131-150.
- 6) Bayramov A., Məhərrəmov Z., İsgəndərzadə M. Azərbaycan dil və nitq mədəniyyəti. Bakı: Ulu, 2015, 236 s.
- 7) Cəfərova N. Orfoqrafiya və orfoepiya tədrisinin metodik əsasları. İbtaii sinif müəllimliyi ixtisası üzrə bakalavr pilləsi üçün proqram. Bakı, 2021. 33 s.
- 8) İsmayilova M.A. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti: aktual problemlər. Bakı: ADPU, 2017, 200 s.
- 9) İmanov M.K. Orfoqrafiya-orfoepiya lüğəti. Bakı: Şərq-Qərb, 2014, 205 s.
- 10) Heydərov R. Müasir Azərbaycan dilinin orfoepiyasının prinsiplərinin müəyyənləşdirilməsinə dair. AMEA. Filologiya və sənətsünaslıq. 2019, № 1, S. 176-180.
- 11) Əmirova C.R., Rzayeva S.H. Azərbaycan dilində bəzi orfoepiya məsələləri. Dil və ədəbiyyat. 2013, № 1(85), S.105-107
- 12) *İnternet-resurslar*
- 13) <https://ict.az/az/news/3125/>

Açar sözlər: orfoqrafiya, orfoqrafik lüğət, orfoqrafiya termini.

Ключевые слова: орфография, орфографический словарь, орфографический термин.

Key words: spelling, spelling dictionary, spelling term.

Xülasə

Orfoqrafiya termini və orfoqrafiya lüğəti sözlərin və mətnlərin düzgün yazılışında əsas rol oynayır. Orfoqrafiya dilçiliyin bir sahəsi kimi sözlərin yazım qaydalarını, eləcə də bu qaydaları ifadə etmək üçün istifadə olunan terminləri öyrənir. Orfoqrafiya termini dilin yazılı formasında səciyyələnən müəyyən orfoqrafiya qaydalarını, orfoqrafiya normalarını və ya hadisələri təyin etmək üçün istifadə olunan xüsusi söz və ya ifadədir. Bu terminlər sözlərin orfoqrafiyasını standartlaşdırmağa kömək edir və yazılı dildə vahidliyi təmin edir.

SPELLING TERM AND SPELLING DICTIONARY DEFINITION

Summary

Spelling term and spelling vocabulary play a key role in the correct spelling of words and texts. Spelling, as a branch of linguistics, studies the rules for writing words, as well as the terms used to describe these rules. An orthographic term is a special word or expression used to designate certain spelling rules, spelling norms, or phenomena characterized in the written form of a language. These terms help standardize the spelling of words and provide uniformity in written language.

ОРФОГРАФИЧЕСКИЙ ТЕРМИН И ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОРФОГРАФИЧЕСКОГО СЛОВАРА

Резюме

Орфографический термин и орфографическая лексика играют ключевую роль в правильном написании слов и текстов. Орфография, как раздел языкознания, изучает правила написания слов, а также термины, используемые для описания этих правил. Орфографический термин представляет собой специальное слово или выражение, используемое для обозначения определенных правил написания, правописных норм или явлений, характеризующихся в письменной форме языка. Эти термины помогают стандартизировать правила написания слов и обеспечивают единообразие в письменном языке.

RƏYÇİ: dos. E.Vəliyeva